

Diskuse

OLGA DUCHÁČKOVÁ

K PROBLEMATICE VÝCHOVY KE SPOLEČENSKÉ AKTIVITĚ

Marxistická pedagogika nechápe rozvoj osobnosti socialistického člověka abstraktně, jako věčný morální požadavek absolutní hodnoty, naopak je si vědoma toho, že pro komunistickou výchovu nelze používat abstraktních, mimo sociální a politickou realitu vydedukovaných hodnot. Vychází z toho, že i cíle výchovy mohou být správně pochopeny jen v kontinuitě s danou historickou epochou vývoje společnosti.

Jak je známo, K. Marx ve svých Tézích o Feurebachovi uvádí, že lidé jsou produkty okolností a výchovy, že tedy změnění lidí jsou produkty jiných okolností a změněné výchovy, že okolnosti mění právě lidé a že sám vychovatel musí být vychován.¹ Osobnost tedy chápeme jako produkt a subjekt společenských vztahů, projevující se a formující se činností. Prostřednictvím činnosti plní osobnost také ve společnosti určité sociální funkce a v přípravě na jejich plnění zaujímá významné postavení výchova ke společenské aktivitě.

Tato východiska zdůrazňujeme proto, že mají rozhodující význam pro pochopení výchovy ke společenské aktivitě jako dílčí, ale přitom významné otázky při realizaci jednotlivých složek výchovy, zejména pak výchovy mravní. Vždyť výchova člověka, který je považován za spotřebitele a tvůrce společenských statků, bude jistě organizována jinak, než výchova, která chápe člověka vedle toho především jako tvůrce společenských vztahů. Jsou to vlastně dvě různé kvality výchovy, i když každá z nich může přistupovat k člověku jako k aktivnímu činiteli. Také výchova, která zdůrazňuje aktivitu izolovaného jedince, i když přitom využívá řady zajímavých metod a forem, nemůže být marxistickou pedagogikou mechanicky přejímána, ale musí dojít k její kritické analýze a zhodnocení.

Spoolečenským znakem pro představitele socialistické pedagogiky je právě společenské zaměření aktivity a její realizace v procesu kolektivní výchovy. Např. S. T. Šackij zdůrazňuje, že mladou generaci je třeba vychovávat tak, aby žáci nejen uvědoměle pomáhali druhým, ale aby se dívali na svoji práci jako částku společného díla. „Škola rozšiřuje horizonty dětí za hranici dětského světa, staví před nimi společenské úkoly,

¹ K. M a r x, Tézé o Feuerbachovi, (In) Spisy, 3. díl, SNPL, Praha 1962, str. 17–18.

přibližuje to, čím dýchá současná epocha, ke každodenním obvyklým myšlenkám dítěte.“²

Šackij ale také zdůrazňoval, že je třeba ustavičně pozorně zkoumat prostředí a sledovat dítě s jeho potřebami, které je třeba respektovat, s jeho zájmy, které je třeba podporovat, s jeho silami, kterým je třeba dát odpovídající prostor. Energicky vystupoval proti vnucování společensky prospěšné práce žákům „zhora“, proti jejímu přílišnému předepisování, proti pokusům stírat hranice mezi životem dospělých a dětí.³

Pokud jde o současné řešení problému, zabývá se otázkou aktivity i specifickými problémy společenské aktivity a výchovy k aktivitě, vzhledem k jejich společenské závažnosti řada autorů. Aktivitu jako pedagogický pojem analyzují a její rozpracování z hlediska precizace pedagogického chápání pojmu aktivita sledují zajímavé statě např. J. Skalkové, B. Rotterové, J. Čápa. Pokud jde o otázky související s obsahem pojmu společenská aktivita, byly pro nás cenné především práce sovětských autorů, kde je uvedenému problému věnována systematická pozornost; z nich jmenujeme alespoň N. F. Dobrynina, L. F. Spirina, L. I. Umanského, A. V. Zosimovského.

Na základě studia příslušné literatury a poznatků vlastního výzkumu docházíme k závěru, že pod pojmem společenská aktivita nelze chápat jen účast jedince na společenském dění, na plnění společenských úkolů, které mohou mít a zejména u dětí mají různou úroveň společenské významnosti. Pod tento pojem je nutné zahrnout hledání a pochopení nových společenských potřeb, ale i vlastní realizaci osobnosti a to jak při řešení problémů adaptačního, tak anticipačního charakteru. Přitom je třeba znovu zdůraznit, že v komunistické výchově nám cílově nemůže jít o společenskou aktivitu izolovaného jedince, i když samozřejmě žijícího v sociální skupině, ale o společenskou aktivitu kolektivisty.

Aktivita je pojmem svým rozsahem velmi širokým, obsahově složitým a různorodým. U člověka, jak již bylo zdůrazněno, vedle biologické podmíněnosti je rozhodující podmíněnost sociální. V současné pedagogice je aktivita chápána jako složitý komplex podmínek, kterými se utváří osobnost člověka. Pro tyto značně složité děje je mimo jiné specifické to, že zahrnují duševní procesy a jsou podmíněny psychologickými vlastnostmi a stavy, to znamená regulovány psychikou, ale jsou začleněny také do sociální interakce a tím jsou více či méně společensky významné. Dále je aktivita současnou pedagogikou chápána jako výsledek výchovy – jako určitá vlastnost, která při správném zaměření je rovněž společensky více či méně významná.

Přitom se z hlediska úrovně současného pedagogického poznání ukazuje nutnost rozlišovat významy termínu aktivita:

- aktivita, aktivity, činnosti – to jest funkce organismu jako celku v protikladu k dílčím procesům;
- aktivita jako stav ve smyslu kontinuity stavů mezi póly krajní aktivity a pasivity;
- aktivita ve smyslu obecné vlastnosti osobnosti a psychiky;

² S. T. Šackij, *Pedagog. sočinenija*, APN RSFSR, Moskva 1964, tom III, str. 23.

³ S. T. Šackij, *Škola dlja detej ili deti dlja školy*, (In) *Na putjach k novoj škole*, r. 1922, č. 2, str. 23.

- aktivita projevující se jako potřeba aktivity, motiv nebo skupina motivů, jež podněcuje jedince k činností;
- aktivita temperamentová;
- aktivita jako vlastnost charakteru, která se zčásti překrývá s volnými vlastnostmi, s některými sociálními rolemi, společensky důležitými postoji a rysy;
- aktivita jako účast jedince na společenském dění, případně vlastnost projevující se takovou účastí.⁴

Uvedené významy termínu aktivita spolu vzájemně souvisí, obsahově se v praxi prolínají a vytvářejí určité systémy. Jejich hlubší poznání v každém z uvedených významů, ale také zpřesnění jejich vzájemných vztahů si vyžádá systematické zkoumání.

Výchovu dětí ke společenské aktivitě je třeba chápat jako složitý výchovný proces, který má svoji stránku filozofickou, etickou, psychologickou, sociálně psychologickou, sociálně pedagogickou, ale také politickou a ekonomickou.

Uvedené stránky by měla integrovat problematika pedagogická.

Výchova ke společenské aktivitě je jedním z dílčích problémů mravní výchovy obsaženém v obecném cíli komunistické výchovy, je mu podřízena, ale naopak realizace výchovy ke společenské aktivitě se stává významným faktorem při uskutečňování obecného cíle komunistické výchovy, který, jak ukazují základní poznatky marxistické pedagogiky, je odrazem společenského bytí a mění se v historickém vývoji společnosti.

Složitost analýzy spočívá v nutnosti sledovat otázky společenské aktivity osobnosti i skupiny žáků v jejich mnohostranných vztazích s jinými jevy. Sledovat rozpornost aktivity, spočívající v rozvoji opačných tendencí, které se sice vzájemně vylučují, ale současně s tím jsou na sobě existenčně závislé. Při sledování společenské aktivity osobnosti a skupiny žáků je třeba respektovat následující principy:

- a) princip vzájemné souvislosti a vzájemné podmíněnosti, který vyžaduje všestranné poznání objektů v jejich mnohostranných vztazích, objevení různých souvislostí a vzájemného působení a jako důsledek toho zjištění příčinných souvislostí různého charakteru a určení ve sledovaných objektech jejich nutných a náhodných stránek,
- b) princip vývoje, který dává možnost sledovat dynamiku společenské aktivity osobnosti i skupiny, prozkoumat dialektiku vytváření vyšších struktur aktivity osobnosti i kolektivu,
- c) princip konkrétně-historického přístupu, který dovoluje přiblížit se a odhalit jak obecné, tak specifické zvláštnosti aktivity osobnosti i skupiny žáků, spojené s konkrétními situacemi a podmínkami jejich života, se zvláštnostmi sociálního prostředí.

Rozvoj společenské aktivity je závažným společenským i pedagogickým problémem v rozvinuté socialistické společnosti. Důležité je proto i hlubší poznání tohoto jevu. Zkušenosti z výchovné práce nám ukazují, že komunistická výchova nemůže být založena jen na slovní proklamaci zásad komunistické morálky. Kvalitu výchovné práce musíme posuzovat především

⁴ Podrobněji viz B. Rotterová, J. Čáp, K vymezení pojmu aktivita v pedagogice a pedagogické psychologii, (In) Pedagogika č. 4, r. 1967, str. 152–153.

podle toho, jak se nám v praxi daří vyvolat aktivitu k realizaci cílů, které si před sebe klade naše společnost. Je naším hlubokým zájmem, aby i mladá generace nebyla jen pozorovatelem, ale aktivním spolutvůrcem života společnosti. Aby participovala na společenském dění.